

Maja Bošković-Stulli (1922. – 2012.)

Akademkinja Maja Bošković-Stulli, folkloristica, književna teoretičarka i povjesničarka te književnica, preminula je nakon duge bolesti 14. kolovoza 2012. u Zagrebu. Rođena je u Osijeku 9. studenog 1922. u židovskoj obitelji koja već 1923. godine seli u Zagreb. Osnovnu i srednju školu pohađala je u Zagrebu, a godine 1941. je nakon mature morala prekinuti školovanje zbog rasnih progona. Majina sestra Magda uhićena je odmah po osnivanju NDH i ubijena u proljeće 1942. godine. Ostale članove obitelji te su godine hrvatske vlasti zatvorile u Osijeku, ali su nakon intervencije uspjeli prebjeći na talijanski teritorij. Otac se sklonio u Crikvenicu. Maja je s majkom, djedom i tetkom pošla u Dubrovnik: tamo su ih talijanski okupatori prvo internirali na otoku Lopudu, a potom prebacili u koncentracijski logor Kampor na otoku Rabu, gdje je djed umro. U logoru je Maja sudjelovala u ilegalnom otporu, a nakon kapitulacije Italije i zatvaranja logora pristupila je prvoj oružanoj židovskoj postrojbi u okupiranoj Europi: Rapskom židovskom bataljonu, koji se priključio partizanskom pokretu. U ratu je izgubila cijelu obitelj.

Nakon rata je započela studij slavistike u Zagrebu, nastavila ga u Kazanu i Sankt-Petersburgu (tada Lenjingradu), a nakon Rezolucije Informbiroa vraćena je s ostalim jugoslavenskim studentima iz Sovjetskoga Saveza u Beograd, gdje je diplomirala 1950. godine. U Jadranskom institutu JAZU zaposlila se 1951. godine, a od 1952. do umirovljenja 1979. radila je u Institutu za etnologiju i folkloristiku (prije Institut za narodnu umjetnost). Doktorirala je 1961. u Zagrebu s temom predaje o Midi, vladaru kozjih (ili jarećih) ušiju (objavljena 1967. *Narodna predaja o vladarevoj tajni*).

Od 1963. do 1973. bila je ravnateljicom Instituta te glavnom urednicom znanstvenoga časopisa *Narodna umjetnost*. Od 1980. bila je suradnica HAZU (tada JAZU), a godine 2000. izabrana je za redovitu članicu; bila je počasna članica međunarodne znanstvene udruge "Folklore Fellows" Finske akademije znanosti te Etnografskoga društva pri bivšoj Čehoslovačkoj akademiji znanosti. Za znanstveni je rad dobila dvije hrvatske republičke nagrade: godišnju (1975.) i za životno djelo (1990.) te dvije međunarodne: Herderovu (Beč, 1991.) i "G. Pitré – S. Salomone-Marino" (Palermo, 1992.). Primila je i nagradu "Antun Barac" Slavističkoga komiteta Hrvatskoga filološkog društva (1999.). Za osobite zasluge promicanja znanosti u Hrvatskoj i svijetu posmrtno je (2012.) odlikovana redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića. Bila je među osnivačima međunarodne udruge za istraživanje priča (*International Society for Folk Narrative Research*), u uredništvu uglednoga međunarodnog časopisa *Fabula* te stalna suradnica *Enzyklopädie des Märchens*. Objavila je više od dvadeset knjiga (od kojih su neke doživjele i ponovljena izdanja) te preko 250 studija u domaćim i međunarodnim znanstvenim časopisima.

Folkloristička karijera Maje Bošković-Stulli počela je temeljitim terenskim istraživanjima pripovijedanja ranih pedesetih godina u Istri te potom, uglavnom u šezdesetim godinama, i u ostalim hrvatskim krajevima: okolici Daruvara i Pakraca, na Baniji, u okolici Šibenika i Drniša, Konavala, Dubrovačkoga primorja, Rijeke i Župe dubrovačke, Šipana i Lastova, Pelješca i Neretve, Hvara i Brača, Sinjske krajine, okolice Đakova, Hrvata u Slovačkoj. Usmenoknjiževnu građu skupljala je najprije zapisujući, a potom snimajući magnetofonski. Rezultat su 34 rukopisne zbirke te 59 magnetofonskih vrpca zapisa autentična pripovijedanja iz gotovo čitave Hrvatske. Zabilježila je 2433 priče, 1253 pjesme, 89 poslovice i izreka i nekoliko opisa običaja.

Prikupljena građa čini veliki dio korpusa hrvatske usmene prozne baštine iz druge polovice dvadesetoga stoljeća. Pokrenula je i dokumentacijsko razvrstavanje zapisa prema međunarodnim sustavima katalogizacije (npr. AaTh, danas ATU). Terenska su joj istraživanja istodobno omogućila i novo vrednovanje folklornog stvaralaštva, kritički pristup starijim izvorima, ali i dotadašnjoj folkloristici – bila je to podloga za teorijsko zasnivanje folkloristike kao znanstvene djelatnosti. Ti su zapisi postali temeljnim korpusom hrvatske usmene tradicije iz druge polovice 20. stoljeća, a Maju Bošković-Stulli svrstavaju u najplodnije skupljače usmenoknjiževnoga gradiva našega doba. U njima se ogleđa težnja vjernom zapisu koji nastoji dočarati sliku žive izgovorene (ili pjevane) riječi, savjesno bilježenje podataka o pripovjedačima i njihovoj stilskoj osobnosti te sluh za kontekst pripovijedanja. Stoga 11 različitih knjiga tekstova priča, koje su gotovo kontinuirano izlazile od sredine pedesetih pa do kraja devedesetih godina, nisu samo uobičajene antologije već su zbirke suvremene hrvatske žive riječi na sva tri govora: štokavskom, kajkavskom i čakavskom, zbirke što svjedoče o neprekinutu trajanju verbalnoga folklora.

Zbirka narodnih pripovijedaka iz 1963. godine, iz edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti (dijelom prevedena na slovački 1987.), označila je bitan pomak prema svim dotadašnjim publikacijama hrvatske usmene proze. Ističemo i zbirku *Kroatische Volksmärchen*, prvi cjelovit izbor hrvatskih pripovijedaka objavljen u poznatoj njemačkoj ediciji *Die Märchen der Weltliteratur* (1975., ²1993.). Maja Bošković-Stulli je u studioznom teorijskom pogovoru njemačkom čitateljstvu meritorno opisala bitne odrednice hrvatske usmene književnosti, prikazavši pripovijedanje hrvatskoga puka od glagoljaških vremena do naših dana. Iz te su zbirke kasnije na japanski prevedeni i objavljeni vjerojatno jedini zapisi hrvatskih priča. Posljednji njezin antologijski izbor priča, knjiga *Usmene pripovijetke i predaje* (1997.) iz edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*, nije tek obnovljeno i prošireno izdanje spomenute knjige iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* iz 1963., nego je nov izbor koji ujedno sažima i obuhvaća i autoričina teorijska znanja i bogato terensko iskustvo.

No prinos Maje Bošković-Stulli nacionalnoj kulturi i znanosti ne iscrpljuje se u skupljanju narodnoga blaga i očuvanju toga blaga od zaborava, nego u znanstvenoj valorizaciji usmene književnosti. Njezin teorijski pristup u folkloristici suprotstavlja se ranijim političkim manipulacijama i zalaže se za društveno i povijesno uključivanje narodnoga stvaralaštva u kontekst života pojedinih društvenih slojeva. Usmenu književnost poima kao dinamičan proces, upućuje na njezino trajanje u nepisanu obliku tijekom dugih stoljeća (ali i u trajnom prožimanju s pisanom književnošću) te na poseban način postojanja usmenoknjiževnih djela koji je otuda proistekao: u neponovljivu bogatstvu inačica pjesama, pripovijedaka i ostalih folklornih oblika uz stabilnost njihovih osnovnih struktura. Time je Maja Bošković-Stulli uključila istraživanje naše usmene književnosti u širi, europski i svjetski kontekst; osuvremenila je pristup usmenoj književnosti; izvrgla je kritici mnoge nedosljedne teorijske pozicije; stvorila je značajan teorijski okvir bavljenja usmenom književnošću danas. Teorijski pomak znanstvenog diskursa i zalaganje za uvođenje naziva usmena, umjesto dotad prevladavajućeg i uobičajenog termina narodna književnost, najavila je tekstem "O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima" (1973.). Zbog mnogoznačnosti, neodređenosti i raznolike ideološke opterećenosti pojmova narod i narodno, u njemu se odbacuju nazivi narodna književnost u suvremenom istraživanju folklornih književnih pojava. Autorica se zalaže za naziv usmena književnost, kojim se imenuje književnost koja se pripoćuje usmeno i u izravnoj komunikaciji i koja se tradicijski prenosi jer se tim nazivom jednoznačno pokazuje način njezina nastajanja, postojanja i širenja, a ujedno je izražena i opreka prema pisanoj književnosti, čiji su tekstovi fiksirani i drukčije se čuvaju. Atribut "narodni" zadržava samo u nazivima za pojedine usmene književne vrste, nalazeći za to književnopovijesna opravdanja.

U *Usmenoj književnosti*, prvoj knjizi edicije *Povijest hrvatske književnosti* (1978.), usmena je književnost prvi put kao posebna cjelina izdvojena u pregledu povijesti hrvatske književnosti. Unjoj je sustavno istražen te teorijski i metodološki osmišljen problem paradoksa povijesti usmene književnosti, što je ranije uvijek rezultiralo izdvajanjem usmenog književnog korpusa na mitski prapočetak nacionalnih književnosti ili upozorenjima na njegovo kasno otkrivanje tek u doba romantizma. Maja Bošković-Stulli nije napisala nemoguću povijest usmene književnosti, nego je istražila njezine utjecaje u pisanoj, ali i utjecaje pisane književnosti na usmenu te njihova međusobna prepletanja od srednjovjekovnih početaka do otkrića tog fenomena i bilježenja u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća. Autoričin je pristup izgrađen kreativnim teorijskim promišljanjem postignuća Praške škole, američke kontekstualne folkloristike te radova H. Bausingera i K. V. Čistova. Zgusnuto je obrazložen na prvih šezdesetak stranica, potkrijepljen onodobnom recentnom i relevantnom svjetskom literaturom. Djelo usmene književnosti traje koliko i njegova izvedba, svaka je izvedba ujedno nova kreacija, a eventualni zapis ostaje tek nepotpunim i nepouzdanim

svjedočanstvom. Maja Bošković-Stulli ipak ne zastupa ekstremne “izvedbene” stavove: razlikovanje triju razina analize folklora (teksture, teksta i konteksta – prema A. Dundesu) dopušta joj ipak proučavanje usmene književnosti i u zapisanom obliku: ona se može shvatiti i “kao estetska (književna) obavijest koja je proizišla iz prirodne jezične komunikacije, sačuvana je u zapisu koji je odvojen od dramatizacije teksture i konteksta, ali posredno svjedoči i o njima”. *Usmena književnost* nedvojbeno ostaje revolucionarni *opus magnum* Maje Bošković-Stulli – ali istodobno i nenadmašeno kapitalno djelo hrvatske folkloristike.

Međutim, tim sjajnim djelom znanstveni prinos Maje Bošković-Stulli nipošto nije dovršen. Shvaćanjem usmene književnosti kao izravne komunikacije, uglavnom u malim skupinama, otvorio se prostor za sve, uvjetno rečeno, rubne književne oblike koji nisu mogli biti obuhvaćeni usmenošću. To je prije svega pučko štivo, u svojoj funkciji shvaćeno kao elementarna književna struktura koja udovoljava životnoj radoznalosti i vezuje se uz svakidašnjicu. Ti se tekstovi ne definiraju striktno kao književnost za puk u sociološkom smislu, već atribut “pučko” nosi konotacije običnoga, općenito omiljenoga, poznatoga, široko rasprostranjenoga, jeftinoga, lako razumljivoga štiva prilagođenog određenoj skupini čitatelja. Bliski dodiri pučke književnosti s usmenom na jednoj i s umjetničkom na drugoj strani čine od nje izvjesno prijelazno područje. Maja Bošković-Stulli naznačila je, odredila i otvorila to poglavlje pučke književnosti i u vremenskom slijedu hrvatske (i pisane i usmene) književnosti, ali i u izvanknjiževnim njezinim pojavnostima (*Usmena književnost nekad i danas*, 1983., 5-114; prvi put objavljeno 1973. u časopisu *Umjetnosti riječi*).

Promjena vizure i etnoloških i folklorističkih istraživanja u svijetu te okretanje istraživanju grada sredinom sedamdesetih godina, otkrilo je usmenoknjiževne oblike prisutne u gotovo svakidašnjem razgovoru. Maja Bošković-Stulli je svjesna promjena, širi svoje znanstvene interese: predmetom istraživanja postaju i poslovice objavljivane u dnevnom tisku, pričanja što izračuju iz svakidašnjih situacija, prepričavanja osobnih doživljaja, priče izravno potaknute televizijskim emisijama, gradskim glasinama. Rasprava o teorijskom aspektu pričanja stvarnih zgoda iz života, o kazivanju koje iz razgovora gradi više ili manje uobličenu priču o vlastitim uspomnama ili takvima koje je doživio tkogod iz uže okoline, te o doživljaju bližih predaka s kojima je još postojao izravan kontakt, prvi put u nas postavlja pitanje pripadaju li ti iskazi korpusu usmene književnosti. Pokazuje se da ta pričanja svojim karakterističnim svojstvima čine kategoriju suvremene usmenoknjiževne proze.

U razdoblju od 1975. do 2006. izdala je sedam autorskih knjiga o usmenoj književnosti i pripovijedanju: *Usmena književnost kao umjetnost riječi* (1975.); *Usmena književnost nekad i danas* (1983.); *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti* (1984.); *Pjesme, priče, fantastika* (1991.); *Priče i pričanje* (1997., ²2006.); *O usmenoj tradiciji i životu* (1999., ²2002.); *Od bugarštice do svakidašnjice*

(2005.). U njima su zaokružene glavne teme autoričinih znanstvenih interesa, od teorijsko-metodoloških i terminoloških pitanja, preko prepletanja i uzajamnog utjecaja usmene i pisane književnosti te učene i narodne kulture općenito, do razmatranja problematike pojedinih žanrova i motiva. Njezini su radovi istodobno i presjek brojnih različitih pristupa i metoda istraživanja usmenoknjiževnoga izričaja u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, ali i na početku novog milenija. Bila je uvijek marljivo radoznala: pozorno je osluškivala strujanja u svjetskoj folkloristici i humanistici, dopunjujući i hrabro kritički revidirajući vlastita stajališta. Važan je i njezin leksikografski rad, posebno kao urednice u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*.

Unatoč obiteljskoj i osobnoj ratnoj tragediji, o tome nikad nije govorila (tek 1996. navodi da je vrijeme da se i o tome progovori, prije potaknuta izvana no unutarnjom potrebom da to izgovori) i nije zlopamtila. Poslijeratna politička zbivanja pratila je s iznimnim zanimanjem, ali nije u njima sudjelovala; s tugom je komentirala sudbinu političara iz 1971. Bila je strasno predana radu, isključivo znanstvenim argumentima branila je usmenoknjiževnu građu prikupljenu u Hrvatskoj kao neodvojiv korpus hrvatske kulture i hrvatskoga jezika. Hrvatskoj je usmenoj književnosti nedvojbeno prva dala književnoznanstveni okvir i određenje. Premda njezine prosudbe uglavnom proizlaze iz hrvatske građe, respektirajući u tumačenju relevantne svjetske teorijske znanstvene dosege, one nisu samo lokalne, hrvatske, već su ravnopravnim dijelom svjetske znanosti.

Posljednja autorska knjiga Maje Bošković Stulli, *Priče iz moje davnine* (2007.), vraća nas tuzi početnih biografskih podataka. Istraživačica književnosti i pripovijedanja otkriva nam svoje drugo lice, lice vješte književne pripovjedačice. Promjena nije došla iznenada: snaga njezinih znanstvenih knjiga nije samo u onome što je u njima napisano, već i kako je napisano. Osim studija i članaka objavljivala je i prije tekstove koje bismo mogli smatrati dijelom njezina intelektualnog društvenog angažmana – neki od tih radova našli su mjesto ne samo u dnevnome tisku i kulturnim časopisima, već i u ranijim knjigama. Ipak, u toj posljednjoj knjizi autoričin ispisani rukopis i njezin neuništivi istočnonjemački pisci stroj smjelo i uvjerljivo ruše i zadnje žanrovske zidove, prodiru i u tzv. lijepu književnost. Krug se zatvara, dinamično ali dostojanstveno, bez suviše naracije. Kao u kinematografiji, titranje fragmenata uspostavlja sliku života. To je najviše što riječima možemo učiniti s prošlošću. Na stodevetnaestoj stranici priznaje da je povezivanje osobnoga i studijskog u nje spontano te da to prethodi aktualnom rasplinjavanju diciplinarnih granica. Na dvadesetosmoj stranici tvrdi kako nije pronašla kutak za sebe u novim prostorima Instituta u Šubićevoj.

Možda, ali ponekad nam se čini da je Maja Bošković-Stulli zapravo svugdje u Institutu i da mi samo privremeno radimo u njezinoj kući.